

En dobbelt timeglasudfordring?

Et kritisk blik på dansk forskningsfinansiering

Spørgsmål om hvordan finansieringsstrukturer påvirker forsknings- og innovationssystemers horisontale og vertikale sammenhængskraft er centrale, men overses alligevel ofte i praktisk politikudformning. Artiklens forfatter argumenterer for, at der aktuelt er for lidt opmærksomhed på denne type problemstillinger i danske diskussioner, hvilket fører til silo-tænkning og en svækkelse af nogle af de væsentligste forbindelseslinjer i systemet.

KAARE AAGAARD,
seniorforsker
Aarhus Universitet/NIFU
ka@ps.au.dk

Forsknings- og innovationssystemet kan groft forsimplet anskues på baggrund af to analytiske dimensioner: en vertikal akse, der strækker sig fra vækstlaget i bunden til elitemiljøerne i toppen, samt en horisontal akse, der går fra den rene akademiske forskning i den ene ende til den markedsrettede forskning i den anden.

I forhold til begge dimensioner kan der i et finansieringsperspektiv peges på fare-signaler symboliseret ved et timeglas. Timeglasset illustrerer i denne sammenhæng en situation, hvor der på akserne ikke blot kan observeres en koncentration af midler i yderpunkterne af de to dimensioner men også en svækkelse af forbindelserne mellem disse. Problemerne hænger ikke mindst sammen med, at den koncentration af midler, der i udgangspunktet finder sted gennem konkurrencestrengen, i stigende grad også spejles i anvendelsen af universiteternes basismidler.

Koncentration af forskningsmidler i bunden og toppen af systemet

På den vertikale dimension fra vækstlaget til elitemiljøerne har udviklingen i Danmark særligt siden starten af 00'erne været karakteriseret ved to træk: 1) En stærk satsning på Ph.d.-uddannelse med mere end en fordobling i optaget i årene frem mod 2010, og 2) En øget konkurrenceudsættelse af forskningsmidler, der ikke mindst har materialiseret sig i satsninger på store centre og udvalgte elitemiljøer.

Dette har igen ført til øget koncentration af midler inden for relativt snævre områder og en kraftig vækst i antallet af tidsbegrænsede Postdoc-stillinger.

Mens både vækstlaget og elitemiljøerne derved er blevet styrket, er mulighederne for såvel yngre forskere på kanten til at danne egne grupper som mere etablerede forskere, der befinder sig uden for aktuelle satsningsområder, til gengæld blevet svækket.

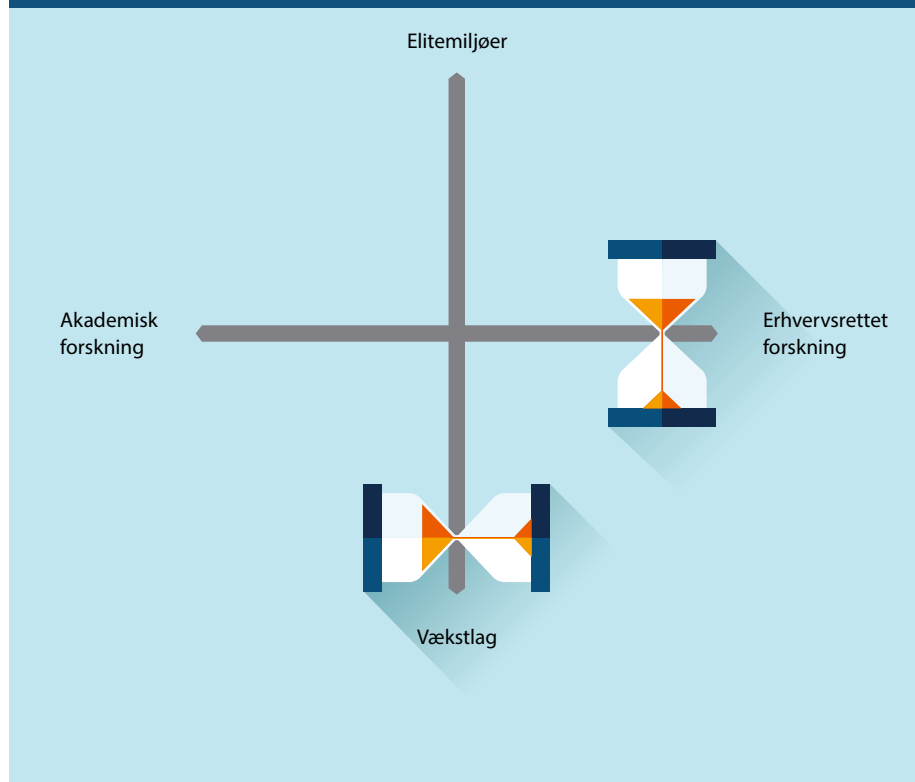
Netop dette mellemniveau udgør imidlertid forbindelseslinjen mellem vækstlaget og topforskningen og har dermed afgørende betydning for et forskningssystemes evne til kontinuerligt at forny sig selv. Dette sker ideelt set i en dynamisk proces, hvor nye grupper og nye emneområder glidende afløser og videreudbygger gamle i takt med videnskabens udvikling og nye generationers fremkomst.

Udfordringerne knyttet til den vertikale dimension er i stigende grad kommet på agendaen i løbet af de seneste to år, men endnu uden at der afgørende er ændret på strukturerne. Om noget er problemstillingen forstærket i kraft af de seneste års stagnation og nedskæringer i forskningsbevillingerne.

Koncentration af forskningsmidler i to snævert definerede kasser

Tendenser til en tilsvarende, men sjældnere diskuteret timeglassituation kan også observeres på den horisontale akse fra den akademiske til den mere markedsrettede forskning.

Kaare Aagaard mener, at der er opstået et uheldigt gap mellem eliteforskere og nye forskere på den ene side og mellem grundforskning og markedsrettet forskning på den anden. Gapene svækker det danske forsknings- og innovationssystem.

Som fremført i en leder i *Forskningspolitik* (Nr. 4-2013) er finansieringen af dansk forskning i løbet af de seneste 10–15 år ikke blot blevet koncentreret i bunden og toppen af systemet, men i stigende grad også rettet mod to yderpunkter i de offentlige forskningsinstitutioners brede palet af bidrag til samfundet.

I den ene ende af spektret har Danmarks Frie Forskningsfond og Danmarks Grundforskningsfond et stærkt fokus på ren akademisk «excellence». I den anden ende af spektret har Danmarks Innovationsfond et helt overvejende erhvervs- og vækstrettet fokus.

Der er naturligvis gode argumenter for at fokusere på både international publicering og forskningens direkte bidrag til økonomisk vækst, men der er samtidig grund til at minde om betydningen af den forskning, der placerer sig mellem disse to yderpunkter.

Med den forstærkede koncentration i finansieringssystemets yderpunkter skabes der således risiko for at væsentlige hensyn, der i tillæg til de direkte erhvervsrettede kan have stor betydning for et lands innovationsevne og generelle velfærd, vil falde ned mellem de to stole i det forskningsfinansierende system. Et eksempel kunne her være nedprioriteringen af den tidligere sektorforskning.

Men endnu mere vigtigt: Finansieringssystemet har afgørende betydning for forskningens vurderings- og belønningsstruktur og dermed forskeres adfærd. Ved primært at støtte og belønne de områder og aktiviteter, der passer ned i kasserne i aksernes yderpunkter, vil incitamenterne til at afsøge spørgsmål og løse opgaver, der ikke entydigt falder inden for disse, være svage. Ligeledes svækker det incitamenterne til at bevæge sig frem og tilbage i systemet.

Koncentration med konsekvenser for systemets dynamik og kontinuerlige fornyelse

Den dobbelte timeglasudfordring handler dermed ikke blot om tabet af det, der befinder sig mellem polerne på de to akser, men især om systemets samlede dynamik og tilpasningsevne. En mulig paradoksalkonsekvens af den aktuelle indretning er nemlig, at også den forskning, der rent faktisk finansieres i systemets yderpunkter, risikerer at blive af mindre samfundsmæssig værdi som følge af svækkelsen af systemets generelle sammenhængskraft.

I den ene ende af den vertikale akse er risikoen, at vi får et akademisk system, der i stigende grad lukker sig om sig selv og kun opererer ud fra snævre videnskabsin-

Scene fra Buster Keatons film *The General*.

“Ved primært at støtte og belønne de områder og aktiviteter, der passer ned i kasserne i aksernes yderpunkter, vil incitamenterne til at afsøge spørgsmål og løse opgaver, der ikke entydigt falder inden for disse, være svage”

terne kriterier. I den anden ende af denne akse er risikoen, at den mere markedsnære forskning kommer til at fungere delvist afkoblet fra det øvrige forskningssystem og at meget af forskningen og udviklingen i denne ende kommer til at få form af relativt kortvarige satsninger, som hverken tilbyder attraktive karriereperspektiver eller sikrer langsigtet, solidt forankret kompetenceopbygning.

Resultatet kan med andre ord blive et system præget af en silotænkning, der især vil ramme den samfunds- og erhvervsrettede forskning, fordi karriereincitamenterne for forskere stadig i helt overvejende grad er akademiske og disciplinære.

Ligeledes er risikoen i forhold til begge akser, at systemets samlede dynamik svækkes. Det gælder i forhold til den løbende fornyelse i toppen af systemet i både et emnemæssigt og personmæssigt perspektiv. Her kan finansieringsstrukturene føre til en uønsket «lock in» situation, der gør det vanskeligt for nye emner og nye talenter at få fodfæste i konkurrencen med det allerede etablerede.

Men det gælder også på den horisontale akse i forhold til den gensidige befrugtning mellem forskning rettet mod mange forskellige typer af publikum, formål og hensyn. I stedet bør ambitionen være at skabe finansieringsstrukturer, der uden at gå på kompromis med kvaliteten i langt højere grad understøtter diversitet,

dynamisk samspil og fornyelse. Samtidig skal systemet indeholde incitament til at aktører fleksibelt kan bevæge sig mellem forskellige forskningsmodi, der ikke nødvendigvis lader sig indplacere på en simpel endimensionel akse.

Løsninger på mesoniveau

Det makroperspektiv, der i denne analyse er anlagt for at kunne trække nogle generelle træk frem, kan med god ret kritiseres for at tegne et forsimplet billede af situationen på lavereliggende niveauer. Det er oplagt, at virkeligheden i de fleste tilfælde er mindre entydigt opdelt og at mange projekter i praksis vanskeligt lader sig indplacere præcist.

Ligeledes er det væsentligt at understrege, at de private fonde også påvirker det samlede system på godt og ondt. I nogle tilfælde forstærker de det tegnede billede, mens de i andre sammenhænge bidrager til en opløsning af koncentrations- og silo-tendenserne. Problemstillingerne er således i høj grad områdespecifikke og det bør løsninger derfor også være.

Fremfor at sigte mod nye *one size fits all* modeller er der i stedet behov for at overveje, hvordan der på områdeniveau kan skabes mere balancerede incitament til skabelsen af forskning, hvor det akademiske og det samfundsrettede ikke kommer til at stå som hinandens modsætninger.